

Canbolat, A. N. (2024). İslam yerleşimlerinde kutsal-dini mimarinin sembolik dili üzerine bir değerlendirme: Kâbe örneği. *Tur. J. Sop. Urb. St.* 2(2). 82-91.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14357501>

İslam yerleşimlerinde kutsal-dini mimarinin sembolik dili üzerine bir değerlendirme: Kâbe örneği*

 Ayşe Nur Canbolat¹

Öz

İslam mimarlığında kutsal kabul edilen, dinin etkisiyle veya dini amaçlarla inşa edilen kimi yapılar anlam yüklü kutsal sembollerdir. Ait olduğu inanç sisteminin öğretilerini, mesajlarını, bilgilerini ve tarihini geleceğe aktaran bu yapılar aracılığı ile kutsal sembolik bir dil oluşturulmaktadır. Bu yaklaşımla, bu çalışmada kutsal sembol niteliği taşıyan, kutsal olan ile iletişime geçilmesini sağlayan, hatta bulunduğu yerleşime anlam katarak din olgusu üzerinden kent kimliğini belirleyen İslam inancına ait yapılar ele alınmıştır. Kutsal veya din ile ilişkili yapılar hem mimari-fiziksel özellikleri hem de olanak sağladıkları işlevler ve gerçekleştirilen dini ritüeller ile taşıdıkları anlamları somutlaştırmaktadır. İslam inancının sembolik ve fiziksel merkezi konumundaki Mekke'ye kutsal yerleşim niteliği kazandıran Kâbe; dini, görsel ve işlevsel bir odak olarak sadece bulunduğu coğrafyayı değil İslam inancının etkisi ile inşa edilen tüm kutsal yapı ve yerleşimleri biçimlendiren, kutsal ve tarihi anlamların yüklü olduğu kutsal bir yapıdır. Bu nedenle Kâbe'nin kutsal, dini, manevî, tarihi ve kültürel değerlerini anlamak üzere kutsal bir sembol olarak ele alınması, korunması ve geleceğe aktarılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler

Kutsal Mekân, Kutsal Sembol, İslam Yerleşimleri, Kâbe

An evaluation of the symbolic language of sacred-religious architecture in Islamic settlements: The case of Kaaba

Abstract

In Islamic architecture, some buildings that are considered sacred, built under the influence of religion, or for religious purposes, are sacred symbols loaded with meaning. A sacred symbolic language is created through these buildings that transmit the teachings, messages, information, and history of the belief system to the future. With this approach, this study focuses on the buildings belonging to the Islamic faith, which have the characteristics of sacred symbols, enable communication with the sacred, and even determine the identity of the city through the phenomenon of religion by adding meaning to the settlement where it is located. Sacred or religion-related buildings embody the meanings they carry with their architectural-physical features, the functions they enable, and the religious rituals they perform. The Kaaba, which gives Mecca, the symbolic and physical center of the Islamic faith, the quality of a sacred settlement; as a religious, visual, and functional focus, it is a sacred structure with sacred and historical meanings that shape not only the geography where it is located but also all sacred buildings and settlements built under the influence of the Islamic faith. For this reason, the Kaaba should be treated as a sacred symbol, protected, and transferred to the future in order to understand its sacred, religious, spiritual, historical, and cultural values.

Keywords

Sacred Place, Sacred Symbol, Islamic Settlements, Kaaba

* Bu çalışma, yazarın 2022 yılında Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde Prof. Dr. Nevin Gültekin danışmanlığında tamamladığı "Kutsal kentleri tanımlama ve belirlemede yöntemsel bir yaklaşım" başlıklı doktora tezinin bölümlerinden biri referans alınarak güncel teorik okumalar ve literatür araştırması ile oluşturulmuştur.

¹ Corresponded Author/Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, E-mail: canbolataysenur@gmail.com

Extended Summary

With the influence of religions and belief systems that emerged simultaneously with the history of humanity, places that have been characterized as sacred have emerged from the past to the present. These places are sometimes sacred structures built by human hands and stand out with their cultural features, sometimes sacred places formed by attributing sanctity to a natural area, and sometimes sacred settlements that have developed with a focus on faith. Sacredness is a concept related to God or the Creator, respected, mysterious or extraordinary, evoking eternity and certainty, and is seen in all belief systems. Places associated with the concept of sacredness are distinguished from the ordinary and are privileged for the members of the faith. Sacred spaces have architectural and cultural significance as a concrete expression of the architectural tradition of the belief system and culture to which they belong; functional significance by enabling religious rituals to be performed; social and social significance as a gathering space that allows believers to come together; and sacred and spiritual significance with the tangible or intangible symbols they carry in relation to holiness.

In order to define the relationship between sacredness and buildings in Islamic architecture, which has developed with the Islamic religious tradition and has a common language even though it varies according to the geography, time, and culture to which it belongs, it is necessary to read the space through sacred symbols. One of the most important elements that shape space and settlements is how sacred symbols are used and their locations. With these features, sacred buildings and settlements carry sacred religious messages for members of faith with a certain level of knowledge. Sometimes, a religious concept, doctrine, situation, or event is represented through symbols, and a common language consisting of symbols is developed among people by establishing associations and similarities. Events, information, or facts related to the history of religion are concretized with symbols.

Sacred spaces and settlements that emerge with the desire to communicate with the sacred are already symbols of their mission. However, in addition to these features, the location of the sacred space within the city or the position of the sections within the building relative to each other, the geometric form of the space, the size and colors of the architectural elements, the use of light, and each of the objects within the space have symbolic meanings. In Islamic belief, every element of space is used for a functional or symbolic purpose.

When we consider the general structure of Islamic settlements, we see that they consist of neighborhoods, which are small units, that the phenomenon of privacy is the most important factor in shaping the settlement, that introverted and courtyard housing types are common based on privacy, that the road system in a radial form from the city center to the neighborhoods turns into narrow and dead-end streets in residential areas, and that there is a sacred building in the center of each settlement that can be easily reached by everyone and creates a visual focus. Center symbolism is decisive in the orientation of uses in the settlement.

Mecca, where the Islamic faith emerged, developed, and today is the religious center, has developed in the focus of the sacred building Kaaba and has been both a center and a symbol with sacred symbols and religious functions-rituals since the 7th century. The settlement, which was shaped by the natural sacred areas where historical and religious events took place and the sacred buildings built during the development of the Islamic faith, today both allows religious functions and plays a guiding role in the development of all buildings and settlements belonging to the Islamic faith with the sacred symbols it carries. The Kaaba, which is accepted as the first house and masjid, is in a protected and untouchable area and has become a religious complex today with the additions made, is the symbol and iconic structure of Islamic architecture. Although it does not have an interior function, it is important with its form and the uses surrounding the space. With its four-pointed form, it is associated with concepts such as robustness and reliability. The fact that all the shrines and workshops in the world are directed towards the Kaaba shows the importance of the symbolism of the center.

While discussing sacred spaces of different scales in Islamic architecture, the space should be analyzed as a whole through tangible and intangible values. Analyzing the meanings behind the physical characteristics of sacred spaces and settlements is important in understanding their spiritual, religious, and historical values and transferring them to the future, beyond seeing them only as an architectural structure or heritage.

Giriş

İnsanlığın varoluşuna eş zamanlı olarak din ve inanç sistemlerinin etkisiyle mekânlar kutsal olarak nitelendirilmiş ve dini gereksinimler doğrultusunda kutsal yapılar inşa edilmiş, kutsal kentler kurulmuştur. Kutsallık; saygı konusu olan, tanrısal olan, değişmezliği, dokunulmazlığı, sonsuzluğu, kesinliği çağrıştıran (Hançerlioğlu, 2018, s.230), sıradışı ve olağanüstü olmayı, diğer şeylerden farklı

bir değer taşımayı (Gündüz, 2016, s.19) ifade eden bir kavram olup gizemli olanla bağdaştırılmakta, yaratılmışlık duygusu ile ilişkilendirilmektedir (Otto, 2014, s.12).

Kutsallık; mekânı, insan veya nesneyi farklı kılmakta, sıradan olandan ayırtmaktadır (Meriç, 2005, s.143). Kimi zaman doğal nitelikli mekânlara kutsallık atfedilmekte, kimi zaman ise insan eliyle inşa edilen yapılar kutsal olarak nitelendirilmektedir. Açık veya kapalı, doğal veya kültürel nitelikli, ölçeği-büyüklüğü farketmeksizin çeşitli mekânlara din ve kutsallık ile ilişkili anlamlar yüklenmiş, mekân aracılığı ile kutsallık olgusu mimari özellikler ve kentsel form üzerinden somutlaştırılmıştır. Kutsal kitaplarda bir mekânın ayrıcalıklı olmasına referans verilmesi, din tarihini etkileyen önemli bir olayın yaşanması, din tarihi açısından önemli bir kişi ile bağlantısı olması veya kutsalın kendini açığa çıkardığı sıra dışı bir durumun görülmesi gibi nedenler mekânın kutsallaştırılmasında etkili olmuştur.

Mekânlar görünen ve algılanan nesnel formundan ibaret olmayıp; kültürel, sosyal, ekonomik, politik, tarihi, dini yaşama dair bileşenler ile anlamlı hale gelmektedir. Kutsallık ile ilişkilendirilen mekânlar aracılığıyla kutsallık kavramı görünür kılınmaktadır. Kutsal olan ile iletişime geçilen, günlük yaşam pratiklerinin ve dini ritüellerin bir parçası olan, inanç ve dini duyguların yoğun olarak ortaya çıktığı bu mekânlar inanç mensupları açısından hem dini- manevî değere sahiptir hem de dini ritüellerin gerçekleştirilmesi nedeniyle işlevsel mekânlardır. Ayrıca günümüzde kültürün ve tarihin aktarımını sağlamaları nedeniyle kültürel öneme sahip miras alanlarıdır.

Kutsal mekânlar aynı din-inanç sistemi içerisinde dahî kültür, inşa edildiği zaman ve coğrafya, toplumsal ve sosyal yapının özelliklerine göre farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar kimi zaman mekânın konumuna dair özellikler, büyüklük, geometrik form kimi zaman ise mekânın kullanım biçimi ve mekânda gerçekleştirilen ritüellerde görülebilir.

Bu çalışmada İslam inancına dayalı olarak gelişen İslam mimarisindeki kutsal yapıların kutsal bir sembol olarak bulunduğu yerleşimde nasıl konumlandırıldığı, hangi anlamlara geldiği, ilettiği mesajlar ve çevresini biçimlendirmedeki rolü İslam mimarisinin arketipi ve ikonik yapısı olan Kâbe üzerinden örneklendirilmiştir. 7. Yüzyıldan günümüze İslam inancının ortaya çıktığı, geliştiği ve yayıldığı, hac ibadetinin ve diğer dini eylemlerin gerçekleştirildiği bir merkez konumunda olan Mekke'deki Kâbe hem din tarihi hem de dini işlevler açısından önem taşımaktadır. Yapı olarak kutsal bir sembol olan Kâbe; yapı içerisindeki bölümler, nesnelere, kullanımlar ve ritüellere göre biçimlenmekte, sembollerin işaret ettiği olaylar-durumlar dini ritüeller ile yeniden canlandırılarak mekân sürekli biçimde kutsanmaktadır. Kâbe'deki kutsal semboller, farklı coğrafyalarda yer alan İslam inancına ait kutsal yapıların biçimlenmesinde de yönlendirici konumdadır. Bu nedenle bu çalışmada sembol kavramından hareketle İslam yerleşimlerini biçimlendiren dini-kutsal sembol niteliğindeki yapılar ele alınarak Kâbe örneği üzerinden mekânsal bir okuma yapılmıştır.

İmge, Simges, Sembol

Zihinde tasarlanan, duyuların bilinçteki izi olarak tanımlanan imgenin bir form taşıyarak görselleştirilmesi ile simgeler veya semboller oluşmaktadır. İmge gerçeğin, anlamın yerini alan; sembol onu görünür kılandır. İmge anlatılmak istenen şey, içerik, soyut bir anlamdır. Sembol ise onu somutlaştıran, biçimlendirendir (Küçüköner, 2010, s.76-79). Bu çalışmada, kimi zaman birbirleri yerine kullanan simge ve sembol kavramlarından ilgili literatürde dini sembolizm olarak ele alınması nedeniyle sembol kavramı kullanılmıştır.

Semboller ile bir kavram, durum veya olay yansıtılabilir veya temsil edilebilir. Belli bir bilgi seviyesine sahip insanlar için semboller, o kavram veya durumun yeniden üretimi veya canlandırılması, temsil edilmesidir (Arpacıoğlu, 2006, s.28; Bobaroğlu, 2014). Sembol; Yunanca symbolon, Latince symbolom, batı dillerinde symbole şeklinde ifade edilmekte, kök anlamı ile misal, temsil, işaret, alâmet anlamlarına gelmektedir. Türkçede ise somut olarak karşımızda olmayan, idrak edilmesi zor olan bir şeyin zihne taşınmasında aracı olan somut bir işaret anlamındadır (Tokat, 2004'den aktaran Güllük, 2016, s.189). Semboller ile zihinde yer alan bir düşünce veya duygu görünür hale getirilir, çağrışım veya benzerlik yoluyla bir şeye, duruma, olaya işaret edilir (Kızıl, 2018, s.330-331).

İnsanoğlu yaşadığı çevre ile iletişim halinde olan bir varlıktır. Duyguların, düşüncelerin, öğretilerin, bilgilerin aktarılmasında iletişim araçlarından biri sembollerdir. Semboller ile başka yolla iletilmesi mümkün olmayan gerçekler aktarılmaktadır. Sembolleri üreten ve anlayan, hayatın her alanında sembolleri kullanan insan; semboller aracılığı ile ortak bir dil oluşturmaktadır. Dini bilgilerin ve öğretilerin aktarımında kullanılan dini semboller; karmaşık yapıdaki kimi gerçekleri dolaylı yollar ile anlatmakta, olayları hatırlamamıza veya anmamıza yardımcı olmaktadır. Bu şekilde kutsallık somutlaştırılmakta ve temsil edilmekte, bilgi ve anlamlandırma düzeyine göre dini öğretiler aktarılmaktadır. Sembollerin anlamlarını keşfetmek ve sembolize edici öğeyi anlamlandırmak için neyi tamamladığını ve temsil ettiğini bilmek, bağ ve ilişki kurma aracı olarak okuyabilmek gerekir (Kızıl, 2018, s.329-330).

İslam Yerleşimlerini Biçimlendiren Dini-Kutsal Nitelikteki Sembol Yapılar

Din ve inanç sistemlerinde duyuların ötesinde bir gerçekliği deneyimlemek, kutsal olan ile iletişime veya temasa geçmek isteğiyle mekânlara anlamlar yüklenmiştir. Kutsal ve kutsallık kavramları, dine ait öğretiler, bilgiler, mesajlar, dinin tarihi ve gelişimi mimari yapılar ile somutlaştırılmıştır. Bu yaklaşımla kutsal mekânlar; inşa edilme amaçları, yüklendiği dini işlevler, kültürü yansıtmaları, kent içerisindeki konumları ve yönelimleri ile zaten sembol konumundadırlar. Bu özelliklerin yanı sıra kutsal yapıların geometrik biçimleri, mekândaki mimari formların ve elemanların büyüklükleri, renkleri, biçimsel özellikleri, kutsal yapı içerisindeki bölüm veya nesnelere hem mekân içerisinde hem de birbirlerine göre konumlandırılması, ışığın kullanımı sembolik anlamlar taşımaktadır. Bu yönleri ile kutsal yapılar bir inanç sisteminin sadece fiziksel olarak temsilcisi olmamakta, mekânın taşıdığı semboller ile dini öğreti ve mesajların aktarıcısı konumundadırlar. Bu sembolik anlatı kentte doğan, Tanrı'ya itaat anlamına gelen, Hz. Muhammed'e vahiy edilen, kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim olan, tek tanrılı İslam inancında farklı amaçlarla inşa edilen kutsal mekânlarda görülmektedir. Vahiy edildiği 7.yüzyıldan günümüze mahalle düzeyinde mescitler, kent merkezlerinde (Ulu) camiler veya külliyeler, türbeler, medreseler gibi farklı mimari yapılar ile İslami semboller fethedilen kentlerde yer edinmiştir (Sourdell, 2008, s.6; Çınar, 2019, s.100). Hatta İslamiyet ile özdeşleştirilen, İslam kenti olarak gelişen yerleşimler ortaya çıkmıştır.

İnşa edildiği coğrafya, zaman ve kültürel yapı içerisinde özgün niteliklere sahip olmakla birlikte İslam mimarisinin ortak bir dili bulunmaktadır. Dine dair aktarılacak istenenlerin dışavurumunda kutsal mekânlar sembolik bir dil oluşturmaktadır. İslam mimarisine, biçimlerin ardında yatan anlamlar ile yaklaşan Turgut Cansever'e göre İslam mekânında asıl ilgilenilmesi gereken mekânın biçimi değil, mimari unsurların özellikleri, mesafe ve yönler, insanın bunları nasıl algıladığıdır (Şişman, 2021, s.134). Bu yaklaşımla, kutsal semboller İslam mimarisini ve yerleşimlerini biçimlendiren bir öge olarak bu çalışmada ele alınmıştır.

İslam yerleşimleri düşünüldüğünde zihinde ilk olarak canlanan, yerleşim ile özdeşleştirilen, İslam din geleneği ekseninde kent kimliğinin inşasına katkıda bulunan yapılar ve kullanımlar bulunmaktadır. Bu yapılar İslam inancında günlük yaşam pratiklerinin bir parçasıdır. Ancak bu yapıların günümüzdeki formlarının oluşmasında yönlendirici olan, İslam inancı için dini ve tarihi öneme sahip yerleşimlere de kısaca değinilmelidir. İslam inancının ilk ortaya çıktığı ve bugün merkezi olan Mekke, Hz. Muhammed'in hicreti sonucu İslam dininin gelişim ve yayılım göstererek kurumsal hale geldiği Medine, Müslümanlar için belirli bir süre kible görevi gören, Hz. Muhammed'in İsrâ yolculuğunun ve miracın gerçekleştiği Kudüs günümüzdeki kutsal yapıları ve kentleri biçimlendirmede ilk arketiplerdir. Bu kentlerde yaşanan dini-tarihi olaylar ile ilişkili olarak ortaya çıkan kutsal mekânlar, semboller veya olgular, kavramlar İslam mimarisi ve İslam yerleşimlerinin gelişiminde yönlendirici konumdadır.

İslam yerleşimleri küçük birimler olan mahallelerden oluşur. Yaşam alanlarını biçimlendiren temel unsur mahremiyet olgusudur. Bu nedenle içeriye dönük ve avlulu konut tiplerine sıkça rastlanmaktadır. Evler doğrudan sokağa değil avlulara açılmakta, özel hayatın gizliliği ve güvenliğine dikkat edilmektedir. Kent merkezindeki kutsal yapı(lar)dan ışınal biçimde dağılan yol sisteminin konut alanlarına doğru dar ve çıkmaz sokaklara dönüşmesi, sokaktaki evlerin kapılarının birbirine bakmaması da mahremiyet ile ilişkilidir. Cadde ve sokaklar, avlu cepheleri ile sınırlandırılmaktadır (Can, 2014, s.116-121).

İslam yerleşimlerinde yer seçimi, konum ve yönelişin önemli simgesel anlamları vardır. Özellikle kutsal yapılar şehrin her yerinden görülebilecek ve rahatlıkla herkesin ulaşabileceği noktalara, geometrik açıdan en adil ve toplanmaya uygun yerlere inşa edilmektedir. Allah'ın evi olarak kabul edilen camiler, yerleşimlerdeki konumu ile kimi zaman bir mahallenin kimi zaman ise tüm kentin dini, sosyal, toplumsal, kültürel yaşamının merkezi ve odağındadır. Çevresinde gelişen yapılar ile cami İslam yerleşimlerinin merkezi, toplumun buluşma noktasıdır (Can, 2014, s.102-108). Özellikle Ulu (Cuma) Camileri cuma namazı, bayram namazı, cenaze namazı gibi özel günlere ait dini merasimlerde tüm cemaati bir araya getirmekte, toplu ibadete olanak sağlamakta, anıtsal mimarisi ile sadece işlevsel değil görsel bir odak ve dini merkez olarak ön plana çıkmaktadır. Bu yönleri ile bir olmanın ve cemaat olmanın, İslam kent kültürünün, kente aidiyetin sembolüdürler (Çınar, 2019, s.102). İslam mimarisi tasarımında toplanmak, bir ve bütün olmak, yani tevhid ilkesi merkez sembolizmi ile anlatılmaktadır. Kâbe ile başlayan merkez sembolizmi tüm kentlerin ve yapıların inşasında temel unsurdur. Dünyadaki tüm İslam mabetlerinde namaz sırasında yönelim birliğinin olması, hem ibadetlerde hem yapılarda her şeyin bir noktaya dönük olması ile Yaraticının iradesi ve düzeni temsil edilmektedir. Camiler, tevhit ilkesinin en somut göstergesidir. Belirli bir eksen üzerinde inşa edilen camilerin tek bir noktaya dönük olması, Kâbe etrafında sembolik bir bütünleşmeye işaret eder (Sağlam, 2020, s.261-262). Camilerde taban alanı yeryüzünü-dünyayı, kubbe ise gökyüzünü simgelemektedir (Mülayim, 2002). Cami ve külliyelerde kullanılan renkli mozaik ve pencereler ile ışık kutsal mekân içerisinde yoğun bir biçimde kullanılarak aydınlık ve ferah bir ibadet alanı oluşturulmakta, bu ışık aynı zamanda Allah'ın ışığını ve bilgelğini

yansıtmaktadır. Allah'ın tinsel varlığını ifade eden ışık metaforundan dolayı camilerin içinde kandil ve lamba kullanımı ile de aydınlık bir mekân kullanımı oluşturulmaktadır (Salan ve Gürani, 2019, s.25).

Külliye caminin etrafında gelişen medrese, türbe(ler), ticari birimler ile ibadetin yanı sıra eğitim ve sosyal hizmet gibi fonksiyonları da barındıran dini komplekslerdir. Mescitler ise küçük ibadet yerlerini, mahalle camilerini ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. Çeşitli büyüklükteki tüm kutsal yapılar bir merkez görevi görmektedir. Her mahallenin merkezinde bir mescit olması veya her kentin merkezinde bir ulu cami veya külliyein olması bu duruma örnektir. Merkez sembolizmine göre tasarlanan İslam kentlerinde, sokak ve caddelerin yöneliminde de bu ilkeler benimsenmektedir. Şehirlerde külliye, külliye camiler, mahallelerde mescitler, türbelerde sandukalar, evlerde sofalar merkezi ifade etmekte, tasarım aşamasında belirleyici olmaktadır. Mimaride sadelik esas olduğundan sokakların doğal eğriliklerine bile müdahale edilmemiştir. Şehrin merkezine doğru bir kademelenme oluşturularak merkez sembolizmi güçlendirilmiştir (Sağlam, 2020, s.260-261).

İslam yerleşimlerinde karşılaştığımız namazgahlar ise belirli coğrafyalarda açık havada namaz kılmak için ayrılmış alanlardır. İbadetin yoğun olarak gerçekleştiği İslam için özel günlerde kullanılan üstü açık mescitler olarak da tanımlanabilir. İslam tarihine bakıldığında ilk mescitlerin çoğunun coğrafi şartlardan dolayı açık havada ibadete uygun biçimde inşa edildiği görülmektedir (Bozkurt, 2006, s.357).

Anıtsal mezar olarak kümbet ve türbelerde İslam dininde sıkça karşılaşılan, genellikle din tarihi açısından önemli şahsiyetlere ait yapılardır. Özellikle Büyük Selçuklu Devleti'nin (1037-1194)'nin kuruluşundan sonra hızla yayılan kümbetler Türklerin etkisi ile ortaya çıkmıştır. Bir mummyalık katı üstünde silindir ya da çokgenli gövdeli, içten kubbeli, dıştan konik çatı ile örtülü mezarlardır. Türbeler ise ölünün doğrudan toprağa verildiği, kare veya çokgen gövdeye sahip, üzerin kubbeyle örtülü anıt mezarlardır. Özellikle tanınmış kişiler (dini açıdan önemli kişiler, kahramanlar, devlet büyükleri vb.) için inşa edilen türbelerin mimari farkları kişinin makamı, ait olduğu sosyal sınıf gibi konularda bilgiler vermektedir. Bu yönü ile İslam inancında mezar mimarisinin zengin olduğunu söylemek mümkündür (Doğan, 2002, s.547-550; Orman, 2012, s.464-466).

İslam yapı sanatında işlevsel özellikleri ile ön plana çıkan, hizmete yönelik inşa edilen kervansaraylar yolcular için bir güven kaynağı olup devletin güç ve kuvvetini sembolize etmiştir. Medreseler ve darüşşifalar ise bilim ve hikmetin sembolleri olmuşlardır. Saray yapıları ise idari yapının ve beşeriyetin merkezi konumundadır (Sağlam, 2020, s.263-264). İslam inancının temizlik anlayışı ve ibadetlerin temizlik kuralları ile ilişkili olmasından dolayı kent merkezlerinden hatta mahallelerde bile yer alan hamamlar da İslam yerleşimlerini tanımlayan mimari formlardandır. Sembol olarak su ve buna bağlı olarak gelişen ritüellerin etkisiyle, su ile ilişkili mekân veya mekân içerisinde bölümler (camilerde şadırvan gibi) inşa edilmiştir. Su sembol olarak ele alındığında hem hayatın hem de insanın yaratılmasının kaynağı, cennet tasvirlerinin belirgin bir parçası, bereketin ifadesi, bedensel ve ruhsal hastalıkların şifası, maddi ve manevi arınmanın aracıdır (Fidan, 2021).

Sembol Niteliğinde Kutsal Yapılara Dair Mekânsal Bir Okuma: Kâbe Örneği

İslam dini Arap Yarımadası'nda, Hicaz Bölgesi'nde, Kızıldeniz kıyısındaki Cidde kentinin 100 km kadar doğusunda yer alan bir vadiye kurulan Mekke'de ortaya çıkmıştır. Mekke yerleşimi doğusunda Safâ ve Merve tepelerinin olduğu Ebu Kubeys Dağı, batısında Kuaykiân Dağı, güneybatısında Sevr Dağı, kuzeydoğusunda Hira (Nur) Dağı ve Sebir Dağı, doğusunda ise Arafat Dağı ile çevrelenmektedir. Çöl karakterli arazi yapısına, sıcak ve kurak iklime sahiptir.

Şekil 1. Mekke'nin Konumu

Kaynak: <https://maps.google.com>

Hız. Muhammed'e ilk vahyin 610 yılında Hira Mağarası'nda gelmesi ile başlayan süreç içerisinde Mekke İslam inancının ilk ortaya çıktığı kent olmuştur. İslam tarihindeki en önemli olaylardan biri olan 630 yılında Mekke'nin Kureyş kabilesinden alınarak fethedilmesi ile tam bir İslam kenti haline gelmeye başladığını söylemek mümkündür. M.S. 632 yılında Hız. Muhammed'in vefatı sonrasında sırasıyla Halifeler Dönemi (632-661), Emeviler Dönemi (661-750), Abbasiler Dönemi (750-1258), Memlükler Dönemi (1259-1517), Osmanlı Dönemi (1517-1916), 1924'ten günümüze kadar ise Suudi Devleti tarafından yönetilmiştir.

Yerleşimin odağındaki Kâbe ve onu çevreleyen/sınırlayan Mescid-i Harem (Haram) Mekke'nin gelişimini yönlendirmiştir. İslam inancına dair önemli tarihi ve dini olaylara tanıklık eden doğal nitelikli kutsal alanlar ile İslam inancının yayılması sürecinde inşa edilen kutsal yapılarla şekillenen Mekke hem kutsal sembolleri hem de dini işlevlere olanak tanıyan bir merkez olarak günümüzde önemini korumaktadır. Bu özellikleri diğer İslam kentlerini ve yapılarını da etkilemiş, Kâbe'ye yönelen ve Kâbe odaklı bir İslam mimarisinin temelleri atılmıştır. Ayrıca bellek yüklü olan bu kutsal mekân toplumsal hafıza bağlamında değerlendirildiğinde, İslam inancının özellikle ortaya çıkış ve gelişim dönemi ile bağ kurulmasını sağlayan bir araç, sembol konumundadır (Tayanç ve Aktaş, 2024, s.69-73). Kâbe ve çevresindeki kutsal yapılar, kullanımlar, nesnelere ve gerçekleştirilen dini ritüeller, ibadetler ile Kâbe sembolik bir dile sahiptir.

Kâbe'nin Mimari Formu, Anlamı ve Taşıdığı Semboller

Mekke'nin odağında yer alan kutsal alan, Kâbe ve onu çevreleyen Mescid-i Harem bölgesinden oluşmaktadır. Kâbe İslam inancında yeryüzündeki ilk ev ve mescit olarak kabul edilmektedir. Allah'ın evi Kâbe'nin, Hız. Muhammed tarafından sınırları çizilen kısmına Harem bölgesi denilmektedir. Harem kelimesi korunmuş, dokunulmaz, yasaklanmış anlamlarına gelmektedir. Bu bölgede canlıları öldürmek, zarar vermek gibi şeyler haram kılınmış, yasaklanmıştır. Bu şekilde alanın kutsallığına vurgu yapılmakta, diğer mekânlardan ayrıcalıklı olduğuna dikkat çekilmektedir. Sembolik dil ile kutsallığa dair anlatı Mescid-i Harem'deki kurallar ile başlamakta, İslam inancına dair kurallar ilk olarak bu bölge üzerinden aktarılmaktadır.

Mekke kenti, özellikle Kâbe merkezli Mescid-i Harem bölgesi; İslam inancının ortaya çıkışı, gelişimi ve yayılmasına, Hız. Muhammed'in ve din tarihi açısından önemli kişilerin hayatlarına, İslam din tarihi ile ilişkili önemli olaylara tanıklık etmesi, Müslümanlar için kible olması, hac ibadetinin merkezi olması nedeniyle kutsal bir semboldür.

Günümüzde Mescid-i Harem, Kâbe ve revaklar arasındaki avlu görünümü açık kısım ile metaf adlı tavaf yapılan kapalı koridor kısmından oluşan geniş bir kutsal kompleks biçimindedir. Yapılan genişletmeler sonucundan 13 minare, Metâf adlı tavaf alanına girişi sağlayan dört kapı (Melik Abdülaziz Kapısı, Melik Fehd Kapısı, Fetih Kapısı, Umre Kapısı), Kâbe, yer altında yer alan ancak çeşmeler ile verilen Zemzem Kuyusu, Safâ ve Merve tepeleri arasında sa'y ibadetinin yapılmasını sağlayan Mes'a koridorundan oluşmaktadır. Hız. Muhammed döneminde yaklaşık 2.100 m² lik daire formunda bir meydan olan Kâbe günümüze kadar yapılan genişletmeler ile 320.00 m² ye ulaşmıştır (Alfelali ve Garcia-Fuentes, 2020, s.71). İbadet edecek kişi sayısını artırmak için kullanım alanının genişletilmesine yönelik mekânsal müdahaleler sonucunda Kâbe'nin çevresindeki birçok tarihi yapı yok olmuş, yoğun bir yapılaşma ortaya çıkmış, mekânın kutsal değer ve sembollerine zarar verebilecek kullanımlar artmıştır.

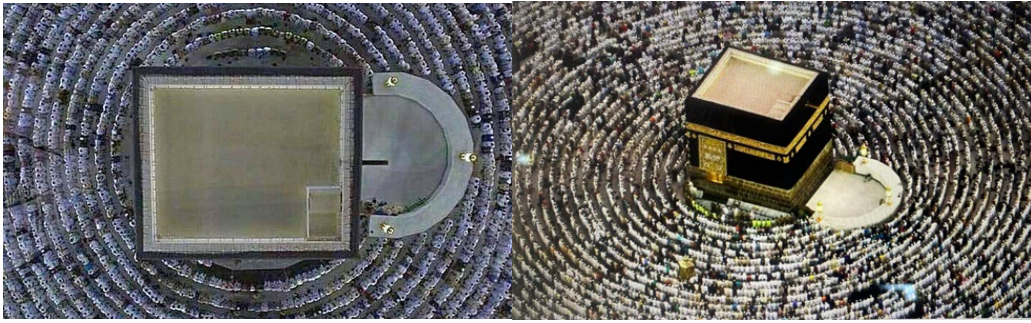
Şekil 2. Kâbe ve Mescid-i Harem

Kaynak: www.islamiclandmarks.com

İslam mimarisinin simge yapısı olan Kâbe, iç mekâna dönük pratik bir işlevi olmamakla (Peker, 1996, s.114) geometrik formu ve anlamı açısından semboldür. Küp formundaki Kâbe, dört duvarı birbirine eşit, küp şeklinde, taş örme bir yapıda olup isminin kökeni ka'b kelimesine dayanmakta, dört köşeli veya küp şekli anlamlarına gelmektedir. Küp şeklinin Tanrı'nın mükemmelliğinin bir göstergesi olduğu düşünülmektedir (Şamlıoğlu, 2024, s.520). Kâbe'nin formu kutsal bir sembol olarak değerlendirilmektedir. İslam mimarisinde daire her yönden merkeze doğru bir hareketlilik ve aynı zamanda merkezden her yöne doğru sonsuz bir hareketlilik algısı yaratır. Kare ise eşit kenarları ve açıları, anti-dinamik biçimi ile sağlamlık, durgunluk, dinginlik, denge, güç, kararlılık, sabitlik, değişmezlik, güven algısı yaratır (Pilici, 2008, s. 11; Ebrahimi ve Şentürk, 2024, s.12-13). Kâbe'nin temelini kare olması ve çevresindeki tavaf alanı ile dairesel bir form ile çevrenmesi İslam mimari desenlerini de etkileyen bir biçim olmuştur. Kâbe'nin formu çeşitli biçimlerde yorumlanmakta; dört büyük melek ve dört peygamberi, kutsal yerleri koruyan dört veli, Allah'a ulaşmanın tasavvuftaki dört aşaması, dört ana coğrafi yönü temsil ettiğine dair yaklaşımlar söz konusudur.

Sekil 3. Kâbe'nin Kare Formu ve Çevresindeki Dairesel Hareket

Kaynak: www.islamiclandmarks.com

Kâbe sadece fiziksel olarak bir merkez değil dünyanın merkezi veya inançların yöneldiği bir merkez olarak görülmektedir. Merkez sembolizminin ön plana çıktığı İslam mimarisinde Mutlak Varlığı temsil eden, ilk arketip olan Kâbe örnek alınarak inşa edilen kutsal yapılarda Allah'ın her şeyde görünmesi, bütün ve bir olma, tevhit anlayışı amaçlanmaktadır. Kâbe'de merkez sembolizmi, dünyada bütün mabetlerin kibleye yönelimi ile kendini göstermektedir (Sağlam, 2020, s.258-259). İslam inancında günde beş kez gerçekleştirilen namaz ibadeti esnasında insanlar yüzlerini kibleye yani Kâbe'ye çevirmektedir. Bu şekilde ibadetin gerçekleştirilmesinde belirli bir mekânsal yöneliş olmakta, Kâbe kutsal sembol olarak ön plana çıkmaktadır. Dünyanın farklı yerlerinde gerçekleştirilen bu ibadet ile devamlı ve kesintisiz biçimde gün boyu Kâbe'ye doğru bir yöneliş yakalanmakta, bu şekilde sürekli bir kutsanma gerçekleştirilmektedir.

Hac ibadetinin ve tavafın önemli bir ögesi olan ve başlama-bitiş işareti olarak kabul edilen, Kâbe'nin doğusunda yer alan, cennetten indirildiğine ve Kâbe'nin inşasında Hz. İbrahim tarafından bugünkü yerine yerleştirildiğine inanılan Hacer'ül Esved, Kâbe'nin kutsallığına işaret eden sembollerden biridir. Kâbe'nin örtüsü üzerinde ayetlerin yanı sıra hükümdar isimlerinin olması ile halifelik, dini ve siyasi otorite sembolize edilmektedir (Civelek, 2007, ss. 848-849).

Dini Ritüeller Bağlamında Kâbe'nin Kutsal-Sembolik Dili

Kur'an'da Ümmü'l-Kura olarak bahsedilen, "Şehirlerin Anası" olarak adlandırılan Mekke şehri; Dünyanın yaratılışıyla, semavi vahyin yayılışıyla, İslam inancının ortaya çıkması ve yayılması ile değişimin ve dönüşümün sembolü konumundadır (Güllük, 2016, s. 199). Dolayısıyla Kâbe'de yada Kâbe'ye yönelerek gerçekleştirilen tüm dini ritüeller sembolik anlamlara sahiptir.

Kâbe; kutsallık, güvenlik, saygı, tevhit, Allah ile buluşma, Allah'a yönelmenin sembolüdür (Güllük, 2016, s.198). İslam inancında namaz ibadetinin kibleye yani Kâbe'ye yönelerek gerçekleştirilmesi, tüm ibadet mekânlarının burayı kible alacak biçimde inşa edilmesi Kâbe'nin bulunduğu coğrafyayı aşan bir sembol olduğunu göstermektedir.

İslam inancındaki hac ibadeti Kâbe ve çevresinin şekillenmesinde belirleyici rol oynayan, gerçekleştirilme biçimi ve aşamaları ile başlı başına kutsal bir semboldür. Hac sırasında gerçekleştirilen dini ritüeller, ziyaretler din tarihindeki önemli olayların anılması ve tekrar edilerek kutsanması amacını taşır.

Hac sırasında Mikad denilen kent sınırlarına gelindiğinde ihram adı verilen kıyafetler giyilerek insanların Allah karşısında eşitliği, Kâbe'nin etrafındaki dönüş, tavaf ile dünyanın kendi etrafında dönüşü

sembolize edilmektedir (Bozkurt ve Küçükaşçı, 2003, s. 555). Hac ibadetinin bir parçası olan şeytan taşlama ile Hz. İbrahim'i, oğlu Hz. İsmail'i kurban etmekten vazgeçirmeye çalışan şeytanı taşlaması temsil edilmektedir.

Kâbe içerisinde gerçekleştirilen Sa'y ise Hz. İbrahim'in eşi Hz. Hacer'in oğlu Hz. İsmail için çölde su araması, Safâ ve merve tepeleri arasında koşarak zemzem suyunu bulması anılmakta ve tekrar edilmektedir. Mes'a adı verilen koridorda gerçekleştirilen bu eylemde 7 defa gidilip gelinerek sürekli ve tekrar eden bir kutsanma gerçekleştirilmektedir (Uğurluel, 2018, s. 49).

Kutsal yapılarda kullanılan sembollerden biri de sayılardır. Bu yapılardaki ibadetlerin, eylemlerin belirli sayıda gerçekleştirilmesi veya kutsal yapılardaki simgelerin belirli sayılarda olması veya tekrar eden formların olması sayı sembolizmi ile ilişkilidir. Kutsal sayılan üç ile cismani sayılan dört sayısının birleşimi ile yedi sayısının üstünlüğüne dair bir inanış olması, tavaf ve sa'y eylemlerinin yedi tekrardan oluşması İslam inancında sayıların sembolik önemine işaret eder (Öz, 2009, s. 241; Kılıç ve Eser, 2016, s. 95).

Tartışma ve Sonuç

Tarih boyunca insanlığı birçok yönden etkileyen din ve inanç sistemlerinin etkisi ile kutsal mimari yapılar ve yerleşimler oluşturulmuştur. İnanma veya yaratıcıya ulaşma isteği ile inanç sistemin gereklilikleri ve mekânsal ihtiyaçlar, inşa edildiği dönemin kültürel yapısı, mimari açıdan gelişmişlik düzeyi ve coğrafi şartlara göre tüm dinlerde farklı mimari form ve özelliklerde kutsal mekânlar görülmektedir. Diğer mekânlardan farklı olarak kutsallığa referans veren semboller ile kutsal mekânlar anlam ve önem kazanmaktadır.

İslam inancının ortaya çıkışından günümüze de, inanç sisteminin mekânsal olarak ihtiyaçları doğrultusunda, dinin öğreti ve mesajlarını aktaran kutsal yapılar inşa edilmiştir. Hatta kutsal yapıların varlığı ve birbirlerine göre fiziksel konumları ve ilişkileri, inşa edildikleri coğrafyanın dini, manevi, tarihi veya politik açıdan ayrıcalıklı konumuna bağlı olarak kimi kentler İslam yerleşimi olarak adlandırılmıştır. Her ne kadar çeşitli etkenler ile farklı mekânsal ve mimari özelliklere sahip kutsal mekânlar inşa edilmiş olsa da ortak dile sahip İslam mimarlığı kavramından bahsetmek mümkündür. Çeşitli ölçeklerde ve biçimlerde olabilen kutsal mekânları belirlemek, anlamak ve anlamlandırmak için ise kutsal semboller üzerinden mekânı okumak gerekir. Çünkü İslam inancında nesneden yapıya, yapıdan kent ölçeğine sembolik bir anlatım dili kullanılmaktadır.

Kutsal mekânın kendisi, mekânın yerleşim içindeki konumu, yapının bölümlerinin birbirlerine göre konumlandırılması, mimari elemanların kullanımı ve büyüklüğü, ışığın ve rengin kullanımı, mekândaki geometrik formlar, dini işlevlerin yanı sıra mekâna yüklenen sosyal, toplumsal, eğitim ve ticaret ile ilişkili fonksiyonlar, mekânın bulunduğu yerleşim içerisinde dini-manevi, görsel bir odak olması, sosyal ve toplumsal hayatı yönlendiren bir bileşen olmasının sembolik bir anlamı bulunmaktadır. Temelde kutsal olan ile iletişime geçme isteği ile inşa edilen bu mekânlar, dine ait bilgi ve öğretileri günümüze taşımaktadır. Ancak bu bilginin anlaşılması için kutsal mekânları kutsal semboller ile düşünmek, kutsal sembollerini ise arka planlarında yer alan dini-tarihi bilgiler ile incelemek gerekir.

Hiç kuşkusuz ki ortaya çıkışından günümüze geniş bir coğrafyaya yayılan İslam dinine ait kutsal mekânları kendi bağlamları içerisinde değerlendirmek; kutsal sembollerini sadece İslam inancının temel öğretileri ile değil, ait olduğu coğrafyanın tarihi ve inşa edildiği dönemin özellikleri, dönemin toplumdaki önemli ve etkili dini şahsiyetler, inanç sisteminin doğuşundan o güne dek geçirdiği süreç ile ele almak gerekir.

Bu çalışmada ise kutsal semboller, İslam kutsal yapı ve yerleşimlerinin gelişimini yönlendiren arketip yapı Kâbe üzerinden örneklendirilmiştir. Mekke'nin dini, işlevsel ve görsel olarak odak noktası olan Kâbe taşıdığı semboller ve din tarihindeki önemi, fiziksel ve sembolik konumu ile sadece bulunduğu coğrafyayı etkilememiştir. İslam inancına ait farklı ölçeklerdeki tüm kutsal mekânlar için Kâbe hem mekânsal nitelikleri ile hem de taşıdığı kutsal semboller ile odak noktasıdır. Mimari özellikleri, gerçekleştirilen dini ritüeller / uygulamalar, din tarihine referans veren nesnelere / kullanımlar ile Kâbe dini öğretilerin somutlaşmasında ve aktarımında etkili bir anlatım aracı, hatta İslam dininin sembolik dilinin önemli bir parçasıdır.

Bu yaklaşımla kutsal yapı ve yerleşimlerin oluşum ve gelişim dinamiklerini anlamak, günümüze aktarılmış bir değer olarak görebilmek ve koruyabilmek için sadece mimari özellikleri ile değil taşıdığı kutsal semboller, somut ve somut olmayan değerler üzerinden ele almak gerekmektedir. Mekânı anlamlandırmak belirli bir bilgi düzeyine sahip olmayı gerektirir. Bu nedenle kutsal sembollerin dayandığı tarihi ve dini olaylar, durumlar, öğretiler ve bilgiler ile neyi temsil ettikleri üzerinden mekânlar

incelenmelidir. Ancak bu yöntem ile kutsal mekânların manevi, dini, tarihsel değerleri gerçek anlamları ile anlaşılabilir ve geleceğe aktarılabilir.

Kaynakça/References

- Alfelali, M.A.ve Garcia- Fuentes, J. (2020). Growth of the holy mosque in Mecca and the first legislation of heritage conservation in Saudi Arabia (1995-2010). *Islamic Heritage Architecture and Art III*, 197, 65- 76.
- Arpacıoğlu, B. (2006). Cami sembolizmi üzerine bir deneme. *Yeni Yüksektepe Dergisi*, 53, 36-50.
- Bobaroğlu, M. (2014). *Simge kavramı ve simgesel düşünme*, 2. Baskı, İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.
- Bozkurt, N. (2006). Namazgah. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 32, 127-132.
- Bozkurt, N. ve Küçükaşçı M.S. (2003). Mekke. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 28, 555- 563.
- Can, Y. (2014), *İslam şehirlerinin fiziki yapısı*, 2. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 36-121.
- Civelek, Y. (2007). Kabe örtüsünün değiştirilmesi bağlamında Orta Doğu'da Osmanlı dönemi nüfuz mücadelesi ve bunun Arap basınına yansımaları. 29. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri*, Ankara, 847-864.
- Çınar, H.S. (2019). Tarihte din olgusu: Türk-İslam kentlerine yansımaları. *Researcher: Social Science Studies*, 7(1), 97-105.
- Doğan, S. (2002). Kümbet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 26, 547-550.
- Ebrahimi, B. Ve Şentürk, L.V. (2024). İslâm sanatında geometrik desenlerin sembolik anlamları ve minyatür sanatında örnekleri. *KDPÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 1(8), 8-23.
- Fidan, M.K. (2021). Kutsal suyun izinde: suya yüklenen dini ve sembolik anlamlar. *İLSAM Akademi Dergisi*, 1(1), 1-27.
- Google Maps. (2024). Mekke'nin Konumu. Google Maps web sitesinden 4 Kasım 2024 tarihinde <https://www.google.com/maps/place/Mekke+Suudi+Arabistan/> adresinden erişildi.
- Güllük, İ. (2016). Karakter inşasında dinî sembol ve karakterlerin rolü: Kâbe örneği. *EKEV Akademi Dergisi*, 20(67), 187-204.
- Gündüz, Ş. (2016). *Yaşayan dünya dinleri*, 4. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 10-21.
- Hançerlioğlu, O. (2018), *Felsefe sözlüğü*, 24. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 51- 416.
- Islamic Landmarks. (2024). Kâbe'nin Hava Fotoğrafları. Islamic Landmarks web sitesinden 16 Kasım 2024 tarihinde <https://www.islamiclandmarks.com/category/makkah-haram-sharief> adresinden erişildi.
- Kılıç, Y. ve Eser, E. (2016). Eskiçağ düşüncesi ve kutsal kitaplarda yedi sembolizmi. *Turkish Studies*, 11 (11), 77-98.
- Kızıl, H. (2018). Dini sembolizm üzerine. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(20), 327-351.
- Küçüköner, M. (2010). Sanatta imge, simge ve gösterge ilişkilerine bir bakış. *Sanat*, 7, 76-82.
- Meriç, N. (2005). *Değişen kentte dini hayat*, 1. Baskı, İstanbul: Kapı Yayınları, 143.
- Mülâyim, S. (2002). Kubbe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 26, 300-303.
- Orman, İ. (2012). Türbe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 41, 464-466.
- Otto, R. (2014). *Kutsal'a Dair*. (Çev. Sevil Ghaffari). İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınları. (Eserin orijinali 1917'de yayımlandı), 12-183.

- Öz, M. (2009). Seb'a. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 36, 241.
- Peker, A.U. (1996). *Anadolu Selçuklularının anıtsal mimarisi üzerine kozmoloji temelli bir anlam araştırması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 114.
- Pilici, A. (2008). *Tarihsel süreçte sembolden ikona logo*. (Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 11.
- Sağlam, T. (2020). İslam mimarisinin sembolik anlatıları üzerine bir deneme. *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, 5(10), 251-279.
- Salan, Z. Ve Gürani, F.Y. (2019). Kutsal mekânda ışığın tanrı metaforu. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(2), 18-30.
- Sourdel, D. (2008). *İslam*. (Çev. Işık Ergüden). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. (Eserin orijinali 1962'de yayımlandı).
- Şamlıoğlu, E.E. (2024). İlk Beyt-El (Tanrı Evi) Kâbe: Tarihi, İçindeki görsel ve figürleri, Kur'an'daki Yansımaları. *Eskiye*, 53, 513-531.
- Şişman, M.E. (2021). İslam Mimarlığının Kuramlaştırılma Meselesi: Turgut Cansever'in Yaklaşımı. *Bab Mimarlık ve Tasarım Dergisi*, 2 (2), 126-140.
- Tayanç, M. ve Aktaş, A. (2024). Kur'an-ı Kerim'de Sözü Edilen Mekânların Toplumsal İzdüşümleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz. *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34, 59-87.
- Uğurluel. T. (2018). *Mekânlar ve olaylarıyla Hz. Muhammed'in hayatı Mekke-Medine*, 14. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

Acknowledgments/Bilgilendirme Beyanı

This study is based on one of the chapters of the author's doctoral dissertation titled "A Methodological Approach to Defining and Identifying Sacred Cities," completed in 2022 under the supervision of Prof. Dr. Nevin Gültekin at Gazi University Institute of Science. It has been developed through current theoretical readings and a review of the literature. / Bu çalışma, yazarın 2022 yılında Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde Prof. Dr. Nevin Gültekin danışmanlığında tamamladığı "Kutsal kentleri tanımlama ve belirlemede yöntemsel bir yaklaşım" başlıklı doktora tezinin bölümlerinden biri referans alınarak güncel teorik okumalar ve literatür araştırması ile oluşturulmuştur.

Author Contributions/Yazar Katkıları

The author has not declared any other contributors./Yazar çalışmayı tek başına hazırladığını beyan etmiştir.

Funding and Support/Sponsorluk ve Destek

The author has not declared funding and support for this research./Yazar bu çalışma için herhangi bir sponsorluk ve destek beyanında bulunmamıştır.

Ethical Committee Approval/Etik Kurul Onayı

The author has declared that there is no need to obtain Ethical Committee Approval for this research./Yazar bu çalışma için Etik Kurul Onayı alınması gerekmediğini beyan etmiştir.

Competing Interests Declaration/Çıkar Çatışması Beyanı

The author has not declared competing interests for this research./Yazar bu çalışma için çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Data Availability/Veri Sağlama

The author has not declared any data for this research./Yazar bu çalışma için herhangi bir veri sağlama beyanında bulunmamıştır.

Peer-review Status/Hakem Değerlendirmesi Durumu

The research has been double-blind peer-reviewed./Bu çalışma çift-körleme hakemlik sürecinden geçmiştir.